

Katarzyna Gil, Katarzyna Szara

Uniwersytet Rzeszowski

JAKOŚĆ CZYNNIKIEM DETERMINUJĄCYM ROZWÓJ EKSPORTU NA PRZYKŁADZIE BRANŻY SPOŻYWCZEJ WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

1. Wstęp

Współczesny rynek żywnościowy charakteryzuje nadwyżka podaży nad popytem. Na rynek krajowy wpływa towar z zagranicy, a producenci krajowi szukają jednocześnie możliwości rozwoju i sprzedaży na rynkach zagranicznych. Czynnikiem, który może zapewnić konkurencyjność artykułów rolno-spożywczych na rynku zagranicznym jest gwarantowana wysoka jakość, postrzegana jako najważniejszy atut w walce konkurencyjnej.

Dążenie podmiotów gospodarczych do wytwarzania wyrobów na poziomie umożliwiającym spełnienie wszystkich wymagań klienta zagranicznego, czyli zapewniającym pożądaną przez niego jakość, to efekt gospodarki rynkowej, a możliwość oferowania najwyższego poziomu jakości stanowi sposób wyróżnienia działalności firmy na nasyconym rynku. Dotrzymanie kroku w dziedzinie jakości, będącej ważnym atutem w walce konkurencyjnej firm, coraz częściej staje się wyznacznikiem działalności przedsiębiorstw (Griffin 2001). Ze względu na swą specyfikę rynek zagraniczny jest obszarem o szczególnych wymaganiach w tym zakresie. Rodzi to konieczność dostosowania produkcji, asortymentu towarowego do często odmiennych norm, przepisów, zwyczajów w zakresie produkcji, ale i handlu artykułami rolno-spożywczymi, a także do odmiennych wymagań klientów.

Dla większości przedsiębiorstw eksport to czynnik, który jest źródłem zysków, a jednocześnie zapewnia rozwój produkcji i poprawę jej efektywności. Podnoszenie efektywności wykorzystania zasobów oraz poprawa jakości oferty sprzedażowej są natomiast istotnymi źródłami korzyści, jakie wynikają z wymiany międzynarodowej.

2. Cel, metodyka i charakterystyka badanej populacji

Celem badań była próba ustalenia zależności między eksportem artykułów rolno-spożywczych a systemami zapewnienia jakości. Postawiono hipotezę badawczą dotyczącą niezależności między jakością (systemami zapewnienia jakości) a działalnością eksportową, przeciwstawiając jej alternatywę o związku tych czynników. Przy ocenie zależności posłużono się testem chi-kwadrat. Dzięki niemu można zweryfikować hipotezy, czy dwie jakościowe i ilościowe cechy w populacji są niezależne. Test ten polega na porównaniu liczebności zaobserwowanych z liczebnościami oczekiwanymi, przy założeniu prawidłowości hipotezy zerowej (o braku związku pomiędzy tymi dwiema zmiennymi). W badaniach wykorzystano również miernik zależności między cechami wielokrotnymi – współczynnik Tau Kendalla (τ -b). Tau Kendalla przyjmuje wartości dodatnie, informując o dodatnim kierunku zależności między cechami, lub przyjmuje wartość ujemną i wówczas pokazuje ujemny kierunek zależności.

Ustalając dynamikę eksportu w analizowanych podmiotach, wykorzystano indeksy dynamiki o podstawie stałej i łańcuchowej. Określono dynamikę wartości eksportu w poszczególnych latach. Przy indeksach stałych za podstawę porównań przyjęto wartość eksportu w 1996 r. (1996 = 100). Opierając się na wskaźniku średniego tempa zmian (G), ustalono zmiany eksportu w całym okresie objętym obserwacją. Średnie tempo zmian obliczono na podstawie wartości bezwzględnych, por. (Sobczyk 1996; Zajac 1994).

Przy realizacji podjętego tematu wykorzystano materiał empiryczny uzyskany w ramach badań przeprowadzonych, przy użyciu ankiety pocztowej, wśród 131 przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego, zlokalizowanych na terenie woj. podkarpackiego. Przedsiębiorstwa były sklasyfikowane według klasyfikacji EKD (w czterech wybranych branżach: mleczarskiej, owocowo-warzywnej, mięsnej i zbożowej). Okresem analizy objęto lata 1996-2001.

3. Dynamika eksportu w analizowanych podmiotach

W 131 analizowanych przedsiębiorstwach działalność eksportową prowadziło 15 firm. Głównymi eksporterami były przedsiębiorstwa branży owocowo-warzywnej (66% udziału), na drugim miejscu uplasowała się branża mięsna (z 26,7%), a następnie przetwórnictwo zbóż i spółdzielnie mleczarskie z 7,3% udziału w eksporcie analizowanych jednostek. Udział produkcji eksportowej w przeważającej większości, tj. w 7 jednostkach, kształtował się na poziomie do 20%, dla 6 firm mieścił się w przedziale od 25-50%, tylko zaś w dwóch przypadkach wynosił powyżej 50%. W strukturze geograficznej eksportu analizowanych podmiotów dominowały Niemcy, Holandia, Szwecja. Ze względu na strukturę towarową eksportu branży owocowo-warzywnej przeważały przetwory z owoców i warzyw. Największy udział miały konfitury (50%), nieco mniejszy mrożonki (40%), pozostałą część

stanowiły zagęszczone soki, koncentraty owocowe, pektyny, preparaty enzymatyczne, owoce konserwowe oraz owoce świeże.

Spółdzielnie mleczarskie eksportowały tylko mleko w proszku i kazeinę kwasową. Zakłady mięsne eksportowały zarówno mięso, jak i jego przetwory, w tym znaczny udział miały konserwy. Na szczególną uwagę zasługują mięso końskie i jego przetwory, które eksportuje się do Włoch, Japonii, Niemiec, Szwecji, Belgii, Finlandii, a także na Węgry, Słowację i Litwę. Wykorzystując indeksy dynamiki o podstawie stałej i łańcuchowej, określono dynamikę wartości eksportu w poszczególnych latach (tab. 1).

Tabela 1. Dynamika eksportu w analizowanych przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego w woj. podkarpackim w latach 1996-2001

Rok	Wartość eksportu w cenach bieżących (w zł)	Indeksy dynamiki o podstawie stałej (w %)	Indeksy dynamiki o podstawie łańcuchowej (w %)
1996	18 436 340,3	100	-
1997	32 661 788,7	177,16	177,16
1998	63 525 450,5	344,57	194,49
1999	28 744 641,0	155,91	45,25
2000	58 985 462,0	319,94	205,20
2001	83 914 154,0	455,17	142,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiet.

Wartość eksportu w całym analizowanym okresie w przedsiębiorstwach przetwórstwa żywności rosła z roku na rok średnio o 35,4%. W 1996 r. zanotowano najmniejszą wartość eksportu, wynoszącą 18,44 mln zł. W kolejnym roku odnotowano już wzrost o 77,2% w porównaniu z rokiem poprzednim. W 1998 r. nastąpił znaczny wzrost wartości eksportu (244,6%), który nie miał jednak tendencji długookresowej, gdyż w następnym roku odnotowano już jego spadek. Rok 2000 i 2001 to wzrost odpowiednio o 219,9% i 355,2% w stosunku do roku 1996. Analizując dynamikę eksportu z roku na rok, można zauważyć, największy przyrost w 2000 r. – 105,2%. Największy spadek – o 54,7% – odnotowano w roku 1999 w porównaniu z rokiem 1998. Na wzrost dynamiki obrotów w 2001 r. miała wpływ najprawdopodobniej wprowadzona w życie umowa o wzajemnym zmniejszeniu ceł tzw. opcji dwóch zer. Sugestię tą potwierdza R. Urban (2000), dokonując oceny przemysłu żywnościowego w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej.

4. Eksport a systemy zapewnienia jakości

Testem χ^2 zweryfikowano hipotezę zerową o niezależności jakości i eksportu. Założono, że zastosowanie systemu HACCP nie wpływa na wzrost eksportu w analizowanych podmiotach. Obliczone na podstawie wyników empirycznych wartości testu $\chi^2 = 14,1314$ oraz wartość prawdopodobieństwa testowego $p = 0,00017$ ($p < 0,05$), wskazują, że hipotezę zerową należało odrzucić na rzecz hipotezy alternatywnej, co świadczy o zależności między Analizą Zagrożeń i Krytycznym

Punktem Kontroli (HACCP) a możliwościami wzrostu eksportu w analizowanej branży rolno-spożywczej. Dodatnia wartość wskaźnika Tau Kendalla, wynosząca $\tau_{au-b} = 0,33$, wskazuje na dodatni kierunek zależności między badanymi cechami. Można zatem wnioskować, że jakość zapewniona poprzez wprowadzenie systemu HACCP gwarantuje wzrost eksportu.

Chcąc odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje zależność między systemem GMP (Dobrej Praktyki Produkcyjnej) a wzrostem eksportu, posłużono się w sposób analogiczny testem χ^2 . W związku z tym postawiono następujące hipotezy: H_0 : system GMP nie wpływa na wzrost eksportu w przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego, H_1 : system GMP wpływa na wzrost eksportu w przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego.

Obliczone na podstawie wyników empirycznych wartość testu $\chi^2 = 0,145$ oraz wartość prawdopodobieństwa testowego $p = 0,07032$ ($p > 0,05$) wskazują, że nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej, co świadczy o braku zależności między Dobrą Praktyką Produkcyjną a wzrostem eksportu.

Chcąc ustalić zależność między systemem GLP (Dobrej Praktyki Laboratoryjnej) a wzrostem eksportu w przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego w obszarze Podkarpacia, postąpiono analogicznie. Weryfikowano również hipotezę zerową, zakładając brak wpływu na wzrost eksportu w analizowanych podmiotach. Obliczone na podstawie wyników empirycznych wartość testu $\chi^2 = 0,7805$ oraz wartość prawdopodobieństwa testowego $p = 0,3770$ ($p > 0,05$) wskazują, że nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej, a tym samym nie ma zależności między Dobrą Praktyką Laboratoryjną a wzrostem eksportu.

Następnie, korzystając z testu chi-kwadrat, ustalono zależność między systemem Kompleksowego Zarządzania Jakością – TQM a wzrostem eksportu w analizowanych zakładach. Obliczone na podstawie wyników empirycznych wartość testu $\chi^2 = 0,3970$ oraz wartość prawdopodobieństwa testowego $p = 0,5286$ ($p > 0,05$) wskazują, że brak było podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej. Wartość chi-kwadrat nie daje dowodu istnienia zależności między systemem TQM a wielkością eksportu artykułów przemysłu rolno-spożywczego na terenie woj. podkarpackiego.

Opierając się na tym teście, weryfikowano również hipotezę zerową, która zakłada, że system ISO nie wpływa na wzrost eksportu w analizowanych podmiotach. Obliczone na podstawie wyników empirycznych wartość testu $\chi^2 = 16,434$ oraz wartość prawdopodobieństwa testowego $p = 0,00005$ ($p < 0,05$) wskazują, że hipotezę zerową należy odrzucić na rzecz hipotezy alternatywnej, świadczy o zależności między systemem ISO a wzrostem eksportu. Dodatnia wartość wskaźnika Tau Kendalla, wynosząca $\tau_{au-b} = 0,35$, wskazuje na dodatni kierunek zależności między badanymi cechami. Można wnioskować, że jakość zapewniona przez system należy do grona ważnych przewag konkurencyjnych stymulujących rozwój eksportu.

Jest oczywiste, że przedsiębiorstwa przemysłu rolno-spożywczego położyły główny nacisk na system HACCP oraz ISO, które gwarantują dobrą jakość wytwarzanej żywności oraz sprawny proces jej wytwarzania. Podmioty te podejmują różne działania, które umożliwiają wytwarzanie wyrobów na poziomie satysfakcjonującym konsumentów. Posiadając przewagę konkurencyjną nad podmiotami produkującymi wyłącznie na rynek wewnętrzny i podejmując działania projakościowe, zdobywają uznanie na rynkach międzynarodowych. Do działań tych w opinii badanych należą: zapewnienie jakości wyrobu, badanie potrzeb i satysfakcji konsumentów, sterowanie procesami produkcyjnymi, innowacyjność, badanie powiązań między parametrami technicznymi, fizycznymi, chemicznymi wyrobów a ich oceną konsumentką oraz wiele innych. Wszystkie one skupiają się na zagadnieniu jakości, które zapewnia właściwą, harmonijną organizację wokół procesów stanowiących o podstawowej wartości firmy. Jest to niezwykle istotne w związku z chęcią utrzymania zaufania klientów, zwłaszcza zagranicznych.

Według większości amerykańskich producentów jakość będzie nadal głównym rodzajem przewagi konkurencyjnej w początkach obecnego stulecia, co wynika z opublikowanych ostatnio doświadczeń G. Hamela i C.K. Prahalada (1999).

Dotychczasowe rozważania potwierdzają w swojej publikacji również M. Grzybek i A. Arend (2003), którzy stwierdzają, że obecnie jakość jest uznawana za najważniejszą broń w konkurencji rynkowej, szczególnie w handlu międzynarodowym.

5. Podsumowanie

Największy udział w eksporcie miały produkty owocowo-warzywne. W okresie analizy odnotowano korzystne zjawisko wzrostu eksportu. Zweryfikowane hipotezy pozwoliły na określenie zależności pomiędzy wybranymi systemami jakości a eksportem. Wydaje się być kontrowersyjne, że brakuje zależności między GMP a eksportem przy silnym związku z HACCP zgodnie bowiem z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 22 listopada 2000 r. przy produkcji i obrocie produktami rolno-spożywczymi istnieje obowiązek wdrożenia GMP. Wydawałoby się właściwe rozumowanie o podobnej zależności. Jednakże różnice w związkach między systemami mogą wynikać ze specyfiki branży oraz zmiany przepisów w podejściu przedsiębiorstw do obligatoryjności stosowania systemów jakości. Niezaprzeczalna jest konieczność prowadzenia przez przedsiębiorstwa przemysłu rolno-spożywczego prac jakościowych, których efekty przekładają się na wyniki finansowe firm, w tym na działania eksportowe.

Literatura

- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 2001, s. 616.
 Grzybek M., Arend A., *Znaczenie jakości w walce konkurencyjnej przedsiębiorstw agrobiznesu na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego*, [w:] *Agrobiznes 2003. Jakość jako podstawowy in-*

- strument konkurencyjności w agrobiznesie*, tom 1, red. S. Urban, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 983, AE Wrocław 2003, s. 252.
- Hamel G., Prahalad C.K., *Przewaga konkurencyjna jutra*, Business Press, Warszawa 1999, s. 12.
- Sobczyk M., *Statystyka*, PWN, Warszawa 1996.
- Urban R., *Przemysł żywnościowy w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej*, „Przemysł Spożywczy” 2000, nr 6, s. 7.
- Zajac Z., *Zarys metod statystycznych*, PWE, Warszawa 1994.

QUALITY AS THE FACTOR DETERMINING EXPORT DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF FOOD BUSINESS IN PODKARPACKIE VOIVODSHIP

Summary

Keeping up with the sphere of the quality, being an important benefit in competition between firms, has often become the major determinant of the enterprises' activities. On account of a specific, demanding foreign market, it makes it necessary for firms to conform their production and assortment of products to distinct norms, regulations and customs at the area of production and trade in food and agricultural products and especially to meet specific clients' demands. For this reason many firms in the food and agricultural industry have taken action on the development of quality. As a consequence they achieve better financial and export results.

Firms that are interested in improving the quality of their products have gained a competitive advantage over firms which act on interior market and acknowledgement on international market.